

borjenih in ustanovljenih v časih demokracije, dočim v Primorju od diktature ginejo?

Premišljuje ta dejstva — dejstva, ne morda sanje — pa se mi vidi demokracija v primeri s fašističnimi in drugimi diktaturami političen sistem, v katerem je znosno živeti. Boljše v kaki demokraciji kakor pa pod fašističnim, diktatorskim pritiskom, ki me racionalno stiska in mi individualno jemlje vso svobodo.

S tem hočem reči, da je treba na probleme demokracije gledati tudi z narodno-političnega zrelišča in ne samo z gospodarsko-smotrnega. Pogoji za uvedbo „načrtnega gospodarstva“, katerega potrebe ne zanikam, po mojem ni odprava demokracije, posebno ne v njenih temeljnih liberalnih svoboščinah. Ne vidim nikake take, z nepremagljivo zakonitostjo uveljavljajoče se možnosti in se torej upiram. Poleg morebitne primerne delitve zakonodajne oblasti se mi vidi to v veliki meri tudi problem o dvigu moralnega in intelektualnega nivoja ljudskih zastopnikov.

Tudi naš najtežji kulturno-politični problem: mrtvi krogotok borbe med liberalizmom v njegovi prosvitljski, breznačelni degeneraciji, kakršna vlada pri nas, in med klerikalizmom, mora biti po mojem mnenju premagan le z izgraditvijo demokracije, v kateri bo možna svobodna diskusija o vseh onih problemih našega življenja ter bo omogočen nastop tiste mladine, ki se je, kakor vidim, preko tega krogotoka notranje že dvignila. Moja stara teza je, da se ta problem nikakor ne da rešiti s samim političnim pritiskom, niti ne s kakim konkordatom, ki bi depolitiziral duhovščino.

„Gibanje“, ki se ne namerava gibati v to smer, je za Slovence brezpomembno.

Rapsodija nepoznane zemlje

Miško Kranjec

„Severno od Mure leži Prekmurje, imenovano tako, ker leži na oni strani Mure. Ena tretjina je ravnine, dve pa hribovitega sveta. Ljudje so pridni, se pečajo s poljedelstvom, živinorejo, perutninarstvom in lončarstvom...“
Iz predavanja ljudskošolske učiteljice prekmurskim otrokom.

V potniškem vlaku od Pragerskega proti Čakovcu-Nagy Kanizsi je poseben vzduh lokalnih vlakov, nekoliko počasnih in dolgočasnih. V prvem in drugem razredu, zlasti pa po brzovlakih, govorijo ljudje nemški in madžarski. Vagoni tretjega razreda so v potniških vlakih nekam zanikarni, prav zaradi posebnega vzduha, črni so od saj, ki jih sapa zanaša skozi na pol odprta okna potnikom v čela in na sedeže.

Stene so okrašene z najrazličnejšimi strogimi prepovedmi, od pljuvanja do nagibanja skozi okna, kakor da bi se v teh vozovih vozili otroci. Pa ti potniki so preprosti ljudje, kmetje; v te vozove prinašajo mnogo domačnosti in kmečke trdokornosti in čakajo pod klopi, radi česar se ti te prepovedi ne zdijo odveč. Gospoda sede po kupejih, če jih že ima tretji razred; tja redko zajadra kak kmet. Ti sedajo rajši po prostornih oddelkih, se pogovarjajo na vse strani, v zateglem narečju, ki prehaja iz prekmurščine v ptujsko prleščino in v medzumurska ,vê'-kanja. Oh, kaj pa — o davkih, o težavah življenja. To bo večno tako ostalo. Če spregovoriš prijazno z njimi, te izprašujejo o tem in onem in so ti hvaležni za besedo. Ampak mi, ki se vozimo z njimi v istem razredu, vendar neprestano čutimo, da smo kasta zase, pa če tudi spregovorimo besedo z njimi. Slišiš, kako modrujejo, za tvojo miselnost morda docela napak, a ti se samo dobrodušno smehljaš njihovi navidezni naivnosti. Vmes ždi debela dama šestdesetih let, brez okusa oblečena, kakor v hoteno razliko od drugih; ždi poleg starega gospoda osivelih las in se menita nemški. Pred desetimi leti je bila morda kmečko dekle, ali pa vsaj hči kakega malomestnega cehovskega obrtnika. Danes govori nemški, ker je to nekaj lepšega, kot pa ta monotona kmečka ,dijalektština'. In če že ona ni zrastle na kmetih, je bil pa brez dvoma pastir njen kavalir. Obraz ga razodeva, poteze sedanjega provincijskega renegata, ki se še vedno ni vživel niti v jugoslovanščino, čeprav drži v rokah ,Jutro'. Oh, kako se ločijo: v žepih imajo ali Slovenca, ali Jutro. To je svetovnonazorna legitimacija. Ampak nemški govore oboji. Na klopi zase so se usidrali Dravsko-središki upokjenci. Kadar se kam peljem, jih vedno srečujem. Mogočno vstopajo in mogočno izstopajo in le čuditi se je, da se vlak tu sploh ne ustavi vsaj za eno uro. — Nasproti meni sedi mlado dekle, po vsem videzu učiteljica; nekam nesrečna je. Morda že tudi njo odbija vonj kmečkih škornjev, ki niso niti osnaženi. Morda dajejo prav ti kmetje vlaku ta posebni duh, ki te spremlja vso pot. Ne veš, ali je to vonj po senu, po rosni travi, prepojeni z vonjem spominčic, ali kaj drugega. Dva- trikrat se je dekle ozrlo po meni. Tudi jaz sem pazil na njo, kakor je pač navada po vlakih.

Sicer pa se v Čakovcu poslovimo. Zakaj z mano proti Lendavi se ne bo najbrže nihče peljal — razen kakega starega gospoda.

Čakovec. Velika, nerabljena postaja, zanemarjena, s kakimi dvajsetimi tiri, od katerih jih je v rabi največ pet, šest; stari vagoni, vedno počivajoči po oddaljenih tirih, trava med tračnicami; prevelik peron, nepotrebna restavracija. Potlej potniki; od vseh strani so prišli in na vse strani odhajajo: proti Nagy Kanizsi, proti Zagrebu, proti Mariboru, proti Lendavi. Govorijo vse jezike podonavskega teritorija:

madžarski, hrvatski, nemški, kmetje ženejo svojo zagorščino, medzurmurščino, prekmurščino in slovenščino — slednjo redko. Ob prihodu vlakov, je velika gneča, kričanje, hitenje; če pa ostaneš četrť ure dalje na postaji, je povsod strašen pokoj. Ljudje spijo v veliki čakalnici tretjega razreda po klopeh ali pa se pogovarjajo: tako bodo čakali po celih pet, šest ur. Uradniki so potlej zaspani, trudni; če jih po čem povprašaš, jih ozlovoljiš.

Tam daleč pa počiva sredi ravnine mesto, močno raztegnjeno, s tistim posebnim življenjem madžarskih ravninskih mest: veliki kmečki sejmi, vrvenje kmečkih množic, ki prihajajo vsak dan v mesto, prodajat in kupovat; vsak dan odganjajo pastirji živino na pašnike izven mesta in jo zvečer naženejo v mesto, da se prah komaj poleže; raztresene hiše, z vrtovi, lesenimi ograjami.

Nekako dvajset kilometrov je od Čakovca do Lendave. To razdaljo prevozi vlak v skopi uri, z majhnimi pristanki na postajah. Tako vozi povprečno dvajset kilometrov na uro. Sicer je pa to dovoljšna hitrost po tej slabi progi; tudi se nikomur nikamor ne mudi, ne potnikom ne strojevodjema; čas, kdaj moramo kam prispeti, je natančno izračunan. Majhna lokomotiva za stranske proge, dva osebna vagona, pošta in morda še kak tovorni vagon, to je vse. Potnikov ni. Sam sem v svojem vagonu, v drugem je menda še nekdo, ker govori s sprevodnikom. Ne, ne bom sam. Dekle, ki se je prej peljalo z nami, je prišlo v moj vagon, išče z očmi, sprašuje, naposled pa odloži svoja dva kovčega na klop in obstane v negotovosti, kakor da bi rado nekaj vprašalo.

„Saj gre ta vlak v Dolnjo Lendavo?“

„Da, v Lendavo.“ Ne boj se, saj ne zaidemo! Prisede nasproti meni, kakor stori vsak potnik, ki se vozi v nepoznane kraje: išče zatoščišča pri sopotnikih. Ali ste se že peljali z vlakom, ki bi imel v vseh vozovih samo dva potnika. Tedaj bi razumeli, kako je bilo Marici Hladinovi, moji sopotnici. Naposled pride sprevodnik in vam prešcipne karto, ne da bi kaj rekel. Pride orožnik, si ogleda vašo prtljago in dozday so mi še vedno pregledali moje revne pakete, prevezovali, in spet premetavali, kaj pa, brez uspeha. Potlej legitimacijo.

„Saj još nije svršila škola?“

Marici Hladinovi pa ne pregleda prtljage in najbrže ga bo pekla potihem vest, da je bil toliko kavalirja, da se ni doteknil, da ni izvršil vsega, „po propisima“.

No, ena urica je dovolj dolga za kratek razgovor, za najvsakdanješe besede. Učiteljica je, zdaj gre na prvo službeno mesto. In prav v Prekmurje! Ali je reš vse tako, kakor pravijo? Nekakšna slovenska Sibirija, za uradniške kaznjence, dežela trahoma, da lahko oslepiš, kakor je bilo splošno znano med dekleti v zavodu. „Jokala sem,

ko mi je prišel dekret, da pojdem v službo sèm. Samo sèm, v ta kraj si nisem želela.“

Marica Hladinova je doma pred odhodom pregledala vse zemljevide o Sloveniji, da bi našla na njih nepoznano vas, s čudno končnico na -ci. Ampak, na zemljevidu je komaj našla deželo Prekmurje, tako majhno, da bi jo vso s koncem mezinca pokril. Ne, tega si Marica ni želela, da bi šla v Prekmurje. Mati je tarnala: Kaj so jo mar zato dali v šole, da pojde zdaj v Prekmurje?

Marica je med šolo prebrala vse Slovenske večernice, s tistimi poučnimi zgodbami, s srečnim koncem, z zadovoljno poroko. Prebrala je Jurčiča, Jenkove pesmi, Stritarjeve Jagode, videla štiri predstave v gledališču in dva poučna nemška filma; imela je majhno, svetu nepoznano ljubezen in velik svet svojih sanj, poln sreče in prijetnega zadovoljstva. Slovenske večernice se godijo vendar v gorskih, njej tako ljubih krajih, v prijetnem borovem vzdušju, na cvetočih senožetih. Zdaj pa se vozi že šest ur; nekje daleč je Maribor s Kalvarijo, s tremi ribniki. Tudi Ljubljana je daleč.

Kako je v Prekmurju?

Oh — v Prekmurju med tem cveto akacije, jagnedi ob cestah šumljajo, slavci pojo, te ptice ruskih stepnih romanov, štrki se sprehajajo in klopotajo. Ravnina je vsa v zelenju in cvetju, kakor žametasta preproga, bi dejal, pisana žametasta preproga. Večerne zarje, ki dolgo ne zamirajo. Poslušaj, ne toliko, o čemer ji pripovedujem, temveč samo, da govorim. Ni več toliko strahu v njenih očeh, ko ve, da sem tu domač. Oh, da, študent; dvajsetleten študent, skromen človek, ki je vesel, če lahko komu pripoveduje o teh sicer morda dolgočasnih stvareh, ko si o drugem ne upa. In Marica gleda akacije ob železniškem tiru in pravi:

„To je lepo.“

In tu je tista reka, po kateri se naša pokrajina imenuje Prekmurje. Bogve, kako bi se imenovala, da ni vmes Mure. Porečje z vrbami, topoli, z močvirnimi stranskimi rokavi, z divjimi racami, kokoškicami in galebi. In tod naprej je naša ravan, z jegnjedi, z vasi, skritimi med drevjem — niti mesec dni ni tega, ko je bilo vse v najbujnejšem cvetju. Takrat je ta ravan res svojevrstna, lepa. Zdaj bodo pa ceste že prašne, samo kipeči travniki in polja, polni življenja in pesmi. Naše male kočje sanjajo po vaseh, s slamo krite, z zakajenimi kuhinjami, z majhnimi okni, polnimi rož. Vsako nedeljo pojdemo k maši, gledali bomo pisana dekleta, ki hodijo kljub kmečkim, nekoliko okornim nogam še dokaj dobro, se neprestano smehljajo do omamljivosti. Kosili bomo travo, potlej rž, sušili in mlatili, orali, in ob večerih vasovali, na proščanjih — in ta so pri nas vsako nedeljo! — plesali na žive in

mrtve — kaj pa, s kmečkimi dekleti, da lahko potolčeš ob tla, da lahko zavriskaš in da lahko dekle malo uščipneš, in včasih pojdemo v Lendavo, prav za prav — pit v lendavske gorice —.

Sicer pa, tu je že lendavska postaja, to majhno poslopje, z velikim drevesom ob strani, skladišče. Ne glejte na to stran, kjer je Herecegov gozd, travniki, vse brez hiš. Na desno je Lendava, majhno mestece, ampak hiše so vendarle in človek ni tako negotov, kakor če je med visokimi hišami. Ob pregraji čakajo ljudje — tu je vedno tako: čakajo nekoga, čeprav se nihče ne pripelje, ker naju brez dvoma ne čakajo, drugega pa ni v vlaklu. Pa to je takšna navada. Kočijaž vam ponuja svoj škripajoči voz, star dedec. Ako pa mu poveste, kam se peljete, in če boste le malo barantali z njim, se bo odpeljal v mesto, kakor bi se bal ravnine, — tja ne vozi rad.

Sicer pa se bova še videla, jaz upam tako, in morda želim, morda tudi vi želite, in znabiti si bova pisala —. In kdo bi zameril, če sem ji nekoliko močneje stisnil roko, saj sva bila še oba mlada.

Dolnja Lendava, Majhno mesto, raztegnjeno ob hribu, zasajenem s trtami; z dvema ulicama; ena je vdiljen tlakovana, zasajena z obsekanim drevjem; s katoliško in protestantsko cerkvijo; s tritisoč prebivalcev. Zdaj so zvečine jugoslovanske narodnosti; doma pa navijajo na gramofonih plošče z madžarskimi sentimentalnimi pesmimi o akacijah, o starem ciganu, o pustah; čitajo madžarske romane in čislajo predvsem Petöffyja. Za tem gričem je domovina — Magyar haza. Tam je svet majhnih sanj, večernih, svobodnih zarij, sreče in zadovoljstva in zopet ciganske pesmi. Sicer pa so lojalni državljani, sovražijo Slovence, govore madžarski, včasih nemški, in če je sila — hrvaški, slovenski nikdar in hrvaščina jim je nekako krleževska: „šlingala je šlingeraje na singericu“.

Uradi in šole so slovenski. Uradi izhajajo, ker imajo povečini opravka s kmeti, ki govore slovenski. Tu je srezko načelstvo, nadzornik, davčna uprava, žandarmerijska stanica, graničarska stanica, sedež mestnega komandanta z eno četo. Potlej: dve tovarni za dežnike, mlin; Našička d. d., ki malodane izvažava ves les iz Prekmurja, razne Mehaničke radionice, tiskarna Balkanyi, trgovine in samo trgovine, Eppinger, Žiga Weiss, stari, razpadajoči grad Szaparyjev, kapelica Szent Háromság s Hadin Mihályjem. Društva: nekako nad dvajset jih je. Dovolj za 5000 prebivalcev, preveč za slovensko uradništvo. Toda kdo bi jim zameril, tako so vajeni zdoma: posecati deset občnih zborov, vršiti vse funkcije istočasno — seve po raznih društvih — od predsednika do revizorja. Humanitarnost je združena z največjim nacionalizmom; zaključki so: občni zbor z brzojavko, delovanje s plesom. Sokol, NO, Soča, UJU Dolnja lendava, JRKD zdaj JNS, CMD, Kolo

jugoslovenskih sester, Jadranska straža, Podmladek rdečega križa, in še nekaj drugih stvari. Gledišče v kavarni „Krona“. Na leto priredijo do pet iger (kvalitetno dobre stvari!). Gledat jih prihajajo zvečine samo uradniki. Toda, ko so letos igrali Kreftove Celjske grofe, — in zelo dobro! — so prišli tudi Madžari. Bili so presenečeni. Celjski grofje so vendar posegali po kroni svetega Štefana in pred takimi imajo Madžari — respekt. Kaj to, če ti grofje niso mislili slovenski, slovenski grofje pa so le bili! Saj narod, — narod ni važen!

Sicer pa je življenje z redkimi izjemami dolgočasno. Nič posebnega se ne zgodi in kakšna Heli Weissova ni nič posebnega. Majhne ljubezni, majhna varanja brez velikih tragičnih dogodkov, Vsi sanjajo: naši uradniki, da se nekoč pomaknejo proti Ljubljani, ali vsaj proti Mariboru; Madžari mislijo na revizijo, da bodo svobodno prepevali in si dali igrati sentimentalne ciganske pesmi. — Vse preveč so se zajedli v našo zemljo, predaleč. Večno bomo v sporu z njimi. Slovenec — Madžar. Tu bo težko napraviti most, preveč tuji sta si naši psihični strukturi. Napravil sem nekaj obiskov, da bi izvedel, kako se počutijo slovenski uradniki v Lendavi, kakšne perspektive imajo za bodočnost.

Dr. Pikuš je advokat, fiškališ v Lendavi. Že štirinajst let je pri nas. Zadnje čase pa se je vidno upregel v politiko državne stranke. Zato sem ga sklenil povprašati zlasti o političnih smernicah. Stavil sem mu vprašanje o propagandi, ki jo je vršil del hrvaškega časopisja pri nas, da bi se namreč Prekmurje priključilo Hrvaški. Dejal mi je:

„Propagando za priključitev Prekmurja k Hrvatski je delal Jutarnji list v Zagrebu. Čital pa sem v Varaždinskih toplicah neki Almanah hrvatskih učiteljev, kjer se ti navdušujejo za to in dokazujejo upravičenost priključitve, ki naj bi se izvršila tudi cerkveno. Ta čas je začel v Lendavi izdajati advokat Némethy dvojen časopis: Néplap in Naše Novine, za slovensko in madžarsko narodnost. V teh dveh listih je zagovarjal tezo, da bi Prekmurje in Medžimurje tvorilo eno upravno oblast, seveda podrejeno Zagrebu. V bistvu pa je bil ves pokret naperjen proti slovenstvu. Židom pa bi bilo priličneje in tudi za Madžare boljše, vsaj tako so prepričani oni. Slovenski narod zanje ni bil nikdar kulturnen in zaničevali so nas do skrajnosti. Tedaj se je tudi začela vsa borba med prišleki in njimi-domačini. S to propagando je prišlo tako daleč, da so bile ene volitve — menda dvajsetpetega leta — naravnost plebiscitirane, ko so radičevci kandidirali proti Kleklu in zgoraj celo dobili en mandat. Slovenski uradniki so tedaj vsi volili Klekla neglede na drugačen svetovni nazor. Kasneje se to vprašanje ni več pojavilo, vsaj ne tako močno, dasi so nekateri razlagali, da bi bilo dobro Lendavo priključiti Čakovcu, odnosno Varaždinu, ravninske vasi Ljutomeru in ostalo Soboti. — Némethy pa je

imel z listoma še druge namene: pobijal je Klekla, ki je organiziral kmete za agrarno zemljo, dočim je Némethy imel v rokah razprodajo posestva grofice Zichy.“

„Kdo pa je zakrivil rivaliteto med domačo inteligenco in slovenskim uradništvom-prišlekom, o čemer se je že mnogo pisalo in kar tudi danes še ni docela zamrlo?“

„Deloma je bilo to Némethyjevo početje, ki je gnal veliko gonjo proti nam in ki so ga podpirali židje in Madžari. Povsod se židje nekako asimilirajo narodu, med katerim žive; govore isti jezik kot narod. Le tu se to ni zgodilo. Če že ne govore madžarski ali nemški, govore hrvaški, nikdar pa ne slovenski. — Deloma pa je kriv tudi g. Klekl. To bi si razlagal tako-le: slovenski uradnik je bil povečini drugačnega svetovnega naziranja, svobodomiselnega. Tu med ljudmi ni bilo kot pri nas. In on je hotel obdržati vpliv. — Dokaj krivde pa je tudi na prejšnji upravi, ki je spočetka res pošiljala sem ljudi, ki so bili kaznovani, in je res Prekmurje veljalo pri slovenskih uradnikih za Slovensko kaznjensko Sibirijo, ki si je ni nihče želel. To ni majhna krivda.“

„Kako pa gleda mlajši rod na vse to, ki se je šolal po slovenskih šolah?“

„O tem še ne moremo govoriti, ker še ni zavzel vidnejših mest.“

„Kako pa gledate na zadnje, mislim občinske volitve?“

„Oh, se je nasmejal, propadli smo, česar si ne tajimo. Zdaj imamo še pravdo; saj boste še marsikaj slišali. Zakaž me ne puste pri miru, ko sem se umaknil, če so prej tako zvesto molčali. — Imeli smo sicer okoli 5000 organiziranih ljudi, zvestih pa veliko manj. Pri teh volitvah sem hotel, naj bi se zlasti v Lendavi in okoliških madžarskih vaseh pokazalo, koliko so za nas. Zato na volitve v slovenskih vaseh nisem polagal važnosti. Vsakdo je imel pravico kandidirati in voliti, kogar je hotel; saj ste sami videli, kako je bilo. Tiste vasi so naše, ni se nam treba bati za nje. V Lendavi sem pa sam kandidiral, kot ‚prišlek‘. In madžarske okoliške vasi sem hotel odtrgati od lendavsko madžarskega nacionalizma. V tem smo propadli. — Nam se niti ne sanja, kakšen je madžarski nacionalizem. Nimam nič proti madžarščini, dokler jo govore v potrebi, dokler to ni propaganda. In ta je močno na delu, česar se niti ne zavedamo.“

„In revizija?“

„Madžari so prepričani, da pride prej ali slej do revizije. Vse naše delo tega ne more spremeniti. Jaz zase sem obupal nad Lendavo.“

Kokalj Mirko je mlad učitelj na meščanski šoli v Lendavi. Toda njegovo delo posega preko tega okvira v prosveto. Zato sem ga povprašal o smernicah prosvetnega dela.

„Širiti, je rekel, obzorje kmečkemu življu v Prekmurju, kakor neredko mislijo oni, ki jim je v tej slovenski pokrajini vse premalo društev in domov in ki jim je premalo slovenska. Res je, da tu ljudje še nimajo smisla na društvene naprave, kjer lahko volijo in se tepejo za odborniška mesta.“

„Vsi pogoji za življenje ljudske prosvete v Prekmurju so dani. Vsaka vas ima svojo šolo: tako ugodno ni v tem pogledu v nobenem predelu Slovenije. Daljnji pogoji so tudi dani, saj imamo danes v Sloveniji najmodernejšo ljudsko vzgojevalnico za široke plasti naroda, to je — kmetško-nadaljevalna šola. Ker ni kmetijska, temveč kmetška, lahko dá vse, kar je potrebno za ohranitev ljudskega zdravja.“

„Njen namen je zlasti izobraževanje mladine, ko jo zapustita šola in dom.“

„Nihče ni dolžan obiskovati te šole, in v njej vlada prava svoboda. Tu ni onega šolskega razmerja, ki uklepa mladega človeka. V njenem območju je možen vsestranski razmah: daje praktično znanje o posameznih panogah kmetijske proizvodnje, osnovne pojme o družboslovju; tu lahko pejejo, igrajo, ustanavljajo knjižnice. To je ideal ljudskega prosvetnega žarišča, ki ni izpostavljeno nikakim partizanskim vplivom. Tu se lahko udeležujejo prav vsi, ki jim je pri srcu blagor ljudstva, ne pa samo učitelji. Prepričan sem, da ni nobenega društva, ki bi to lahko nadomestilo. Potrebne pa so nam v Prekmurju samo močne osebnosti. Ljubljana pa naj nam pošilja najboljše knjige!

Lojzeta Umeta pa sem povprašal, kakšne vtise nosi s seboj, ko odhaja iz naše pokrajine. Rekel mi je:

„Gnala me je želja spoznati tisto slovensko pokrajino, ki se kakor slovenska Furlanija v 19. stoletju, za prebujenja narodov, ni udeleževala kulturnega, političnega in gospodarskega razmaha in se ni udeleževala skupnih borb Slovencev v Avstriji. Te borbe so bile odločilne za vso Slovenijo. S tega vidika je Prekmurje tisti kos slovenske zemlje, ki je v primeri z drugimi v nečem važnem zaostal. Vprašanje je, ali se je istočasno, ko so Slovenci gradili svojo kulturo, tu zgodilo kaj tako važnega, kar bi lahko za vedno odtrgalo Prekmurje od Slovenije, da bi bilo vsako delo zamujeno, in pa še, kaj je storiti, da zaživi Prekmurje v skupnem ritmu z ostalimi slovenskimi pokrajinami. Odhajam iz Prekmurja poln upanja, čeprav ne tudi brez velikih skrbi.“

Nič tako usodnega se ni zgodilo, da bi bili Prekmurci slovenstvu odtujeni. Čeprav v 19. stol. niso gradili skupno z nami, niso zgubili tiste osnove, na kateri se gradi skupna kultura in usoda naroda. V pisanju se sicer še uporablja narečje, toda stremljenje mlade inteligence je, da se v javno življenje in pisanje uvede knjižna slovenščina. Kolikor se g. Klekl temu upira, je deloma res upravičen, nisem pa mogel

zaslediti kakega principijalnega nasprotovanja temu, da bi se prekmurščina nadomestila s književnim jezikom. Kleklovi skupini očitam le nejasnost in oportunistično kunktatorstvo.

O kakšni zamujenosti ne more biti govora, čeprav so v območju drugega političnega sistema nastale neke razlike, ki so precejšnja ovira, da se Prekmurje še ne čuti tako enotno s Slovenijo, kakor bi bilo želeti. Ostalo je v vsem še mnogo madžarskega vpliva. Tu sta trčili druga ob drugo dve najrazličnejši evropski kulturi; z ene strani slovenska demokratičnost, z druge pa madžarska aristokracičnost, ostanek madžarskega meščanstva, ki je kulturno nezmožen kaj napraviti, ki pa gospodarsko še vedno pritiska na kmeta in ki delu prekmurskega ljudstva še nekaj predstavlja. — Madžarski kmet v Prekmurju je pa zelo iskren in prisrčen.

Evangeličanstvo, ostanek iz reformacijskih časov, je bilo v Avstriji v svoji tradiciji navezano čisto nase, ter žal še danes ne čuti nikake potrebe iskati stikov z ostalimi Slovenci, z Ljubljano. In če pomislimo, da jih je nad 25.000, bo to za nas najtežji problem. Evangelski pastori so brez vsake prave zavesti do slovenstva in med najhujšimi vzdrževalci madžarske tradicije.

Pozitivni pomen Prekmurja pa je, da še ni vključeno v strukturo kulturne, politične in gospodarske organizacije Slovenije, kar daje prekmurski inteligenci možnost gledati nepristraneje na razmere in bi bilo želeti, da bi ta inteligenca posegla v ta prokleti naš circulus vitiosus, iz katerega se ne premaknemo nikamor.

Za bodoče: z naše strani bi morala biti tudi politična oblast prežeta z zavestjo, da Prekmurje spada k Sloveniji, da je za vedno naše. Razne nesmiselne tolerantnosti, da je evangelski tisk do predzadnjega izhajal v madžarskem pravopisu, včasih še za Prekmurca v nerazumljivem jeziku, je možno pripisati samo temu, da politična oblast nima glede tega nikakega jasnega programa. V Prekmurje bi morali prihajati iz Slovenije najboljši, najbolj izobraženi ljudje, z veliko srčno kulturo.

Kljub vsem razočaranjem, ki jih bodo doživeli, naj bi krepko, a previdno posegali v življenje prekmurske vasi.

Kobilje. Velik pokoj je bil nad vasjo, ko sva s prijateljem obse sedela na pobočju hriba, ki se vleče na južni strani. Opoldansko sonce nad strehami, na cerkvi, ki je jasna; veliki kupi slame stoje v vrsti za hišami in kažejo, da ljudje mnogo sejejo. Po polju je bila še koroza, ali slabša kot je pri nas ob Muri. Toda hiše vendar kažejo, da je tu več bogastva kot pri nas. Svet je zaprt, ta vas ždi sama v majhni, podolgovati dolini s potokom, sicer pa so hribi naokoli porastli z bukovim, borovim drevjem, razen kjer kažejo pobočja že gola rebra,

kamor je segel izvoz, kamor je segla Našička iz Lendave. Na oni strani se vleče meja in obdaja vas okoli in okoli; daleč na oni strani so vidne vasi — že vse madžarske. Tam je drug svet, tuj.

Ko sva v vasi povprašala po znancu, kjer sva se mislila ustaviti, so nama povedali po madžarsko, da naju ne razumejo, mlada ženska nama je tako dela in se nasmehnila. Pa je pristopila starejša ženska in naju povprašala, po katerem Berdenu povprašujeva, in nama potlej povedala, kje naj ga iščeva. Sicer je pa to tu zelo splošno: starejši ljudje govorijo v narečju, dobro in razumljivo, dočim srednji, ki so hodili v šole malo pred vojno, ne znajo slovenski. Otroci — seve govore spet slovenski. Ta podoba se vleče poslej vse po Prekmurju ob meji; a vendar ne samo obrazi teh ljudi, ki razodevajo našo domačnost tudi ljudje sami, zlasti starejši govore v narečju, dočim je onim okoli štiridesetih ljubša madžarščina. Stari prepevajo pesmi v narečju, tiste prijetne, jokave pesmi, včasih na pol recitativne, mladi pa ljubijo madžarsko sentimentalnost.

Hiše so lepe, s tremi okni v ospredju, kakor jih ni pri nas na ravnini, vse je tu prostornejše, prikladnejše za življenje; kakor da bi bilo nekaj bahavosti v vsem. In vendar je zdaj ni. Ta pokoj, ki sva ga občutila ob prihodu v vas, ni nič posebnega, nevsakdanjega. Ne, to leži neprestano nad vasjo, nad ljudmi. Kot da se ne bi upali niti kričati niti peti. Vse okoli so pač meje, vas je odrezana od sveta, kakor že zlepa nisem videl vasi. Pripovedujejo mi, kako je včasih tu cvetela trgovina. Zdaj ne prodajajo ničesar, razen kaj na debelo. Naše ženske z ravnine nosijo domače izdelke na trg v Lendavo, one gori v Soboto. Sicer ne prodajo dobro, vendar nekaj le izkupiš. Tu ne prodajajo ničesar. Smetano, kisilak, mleko, vse to porabijo doma, dočim gre pri nas vse to na trg. Seve, — zaradi tega živijo bolje, toda ne samo kriza, temveč sploh življenje je zadnja leta močno poseglo med nje. Postalo je težko. Prej so odhajali v Ameriko, zdaj hodijo v Francijo. Skoraj od vsake hiše je kdo v tujini, celo po dva, trije, sicer jim ni mogoče živeti. A to je zadnja leta splošna podoba naše pokrajine. Vsak dan, kadar nabirajo v Soboti ljudi za delo, oblega Borzo dela na stotine ljudi iz vseh vasi. Prihajajo ali peš, ali pa se vozijo na kolesih, postajajo po ves dan v Soboti in čakajo, godrnjajo, ker se je nekaj časa dogajalo, da so samo oni dobili službe, ki so prej dobro — plačali. Celo 600 dinarjev je bila taksa, da si dobil službo. Zadnje čase so postali ljudje pametnejši: namestu, da bi brez uspeha obiskavali borzo dela, pišejo v Francijo, ako imajo že koga tam, in tisti jim preskrbujejo službe. Gospodar jim pošlje pismo — potlej je stvar preprosta; takemu se niti v Soboti ne ustavljajo. Tako odhajajo v svet teden za tednom mladi, zdravi ljudje in služijo

tam: ženske od 200—260 frankov mesečno, moški od 250—300. Mladi možje hodijo z ženami na ‚švicarije‘, na nekake marofe k živini. Ostajajo tam dve do tri leta in se potlej vračajo. In tako prihaja denar v hiše, da lahko kupijo, kar je potrebno, in da lahko plačujejo davke. Pred vojno je bila ta podoba nekoliko drugačna. Tedaj je bila zemlja večinoma v grofovskih rokah, ljudje so odhajali na delo na madžarske marofe, kjer so ostajali samo prek poletja. Toda ti so zaslužili le toliko, da so se pretolkli do poletja. In vendar je velika razlika med sedanjim življenjem in življenjem tistih let. Morda zato, ker so naši ljudje res pridni in varčni, ker v tujini ne zapravljajo. Toda vse gre vendar za tem, da bi bilo življenje kdaj lepše, lažje. Ko ni pomoči od drugod, si pomagajo sami, kakor pač gre. Če kdo oboli, pade, ni tako velika stvar. Na njegovo mesto pridejo drugi, po dva-trije. Da pa tam prodajajo svoje sile, svojo mladost — kdo bi se za to brigal — saj danes to ni važno in se zdi, da ni nikomur v hasek. To izseljevanje ni več nekaj malo pomembnega, marveč postaja obča navada, nekaj kakor nagon ptic-selivk, ki potujejo po svetu. Treba jim je samo povedati, da je kje meja odprta, da je možno kaj zaslužiti, takoj se dvignejo, da poiščejo to novo obljubljeno deželo. — Mnogo jih je ostalo v svetu, zlasti onih, ki so šli v Ameriko. Tisti se nikdar več ne vrnejo, sicer bi moralo biti tu zelo dobro, zaslužek lahak in velik, da bi prišli nazaj. Ti iz Francije, — ti se vračajo. Celo tako se zgodi, da se kdo po dveh letih, za kak mesec vrne in potlej spet odide. Oh, saj je Francija tako blizu in francoski vlaki tako hitro vozijo. In vendar bi bilo vse drugače, da nas ni zadela kriza prav v razvoju. Prekmurje se je hotelo dvigniti iz predvojne letargije. Ljudje so podirali stare kočice in po vrsti zidali nove hiše. Vasi so v veliki naglici spreminjale svoj obraz iz zakajenih koč, kritih s slamo, umazanih, so nastale nove hiše, lepo pisane, prav po našem okusu, s svetlimi, velikimi okni. Zato je trebalo denarja. In denar je tedaj prihajal v veliki množini iz Amerike. V vsako vas, kjer je bilo več ljudi v Ameriki, je privrelo letno približno milijon dinarjev. Zemlja se je podražila in je stal oral dobre zemlje od 30.000—50.000 dinarjev. Danes je padla vrednost isti zemlji za več kot polovično ceno. Velik, nagel nakup zemlje in vinogradov je nekatere vrgel ob nenadnem padcu denarnega dotoka v bankrot. Danes delajo vsi samo na tem, da popravljajo, plačujejo tiste dolgove, ki so jih napravili v špekulaciji, da ostane vse tako še vsaj nekaj let. — Zdaj ljudje kupujejo v trgovini samo tako, da zamenjavajo svoje poljske pridelke, ki so poceni, za blago, ki je še vedno zelo drago. V to stisko in zmedo, v negotovost, v sanje o tujem svetu, kjer bi se dalo kaj prislužiti in bi bilo možno živeti, se je porodila zgodba o Šavanju Joški. Z veliko res-

nostjo in važnostjo so mi pripovedovali, da je živel, — in starejši ljudje se ga še spominjajo, — da je živel v teh hribih, v teh gozdovih Šavanju Joška. Bil je razbojnik, kakor so vsi taki romantični ljudje razbojniki. Toda pošten razbojnik, kakor so spet taki romantični razbojniki. Nikdar ni napadal s svojo tolpo kmetov, torej preprostih, revnih ljudi, temveč so bili njegov plen grofi in drugi imoviti ljudje. Če je komu sporočil, naj pripravi imenitno večerjo zanj in za njegove ljudi, ni ostal dolžan ničesar, temveč je gostitelja bogato plačal. Ljudje so ga spoštovali. Vedeli so, da ima mnogo denarja, lepega zlatega in srebrnega denarja.

Zdaj ni več ne Šavanju Joške, ne njegovih ljudi. Pomrli so, ali pa so jih polovili in bogve, kaj se je zgodilo z njimi. Sled pa je ostala za njimi, sled po njihovih duplinah v teh hribih, znamenja po debelih bukvah, da so samí lahko našli vhod v skrivališča. Samo da teh skrivališč nihče ne more najti, teh skrivališč, kjer je polno denarja, ki ga niso mogli uporabiti.

In včasih se kdo spomni, obide ga misel, da bi vendarle bilo dobro, odkriti to bogastvo. Odide v gozd, morda vzame še prijatelja in iščeta, iščeta. So znamenja, tudi nekaj duplin lahko najdeš, ampak tiste z denarjem, tiste se še ni posrečilo najti.

Brez dvoma: ko najdejo tisto votlino z denarjem, tedaj ne bo treba nikomur več po svetu, ne v Francijo ne v Ameriko. Ali pa, da bi se pojavil kak Šavanju Joška, ki bi jemal denar bogatim — oh, koliko velikih bogatcev je na svetu! — in bi ga delil med siromake!

Eh, ko bi to ne bila samo pravljica ali pa velik sen o sreči! Zakaj medtem je treba delati, garati, treba je hoditi v Francijo, sploh po svetu, treba je delati lonce in jih voziti od vasi do vasi ter izmenjavati za koruzo, za drugo zrnje, treba je ždeti in čakati, da se kaj spremeni.

Ali pa se bo kdaj kaj velikega zgodilo in bo poseglo tudi v to oddaljeno vas? Morda; nekateri pričakujejo, zakaj na Madžarskem zvonijo z velikim zvonom o reviziji.

Nužno rabotat'. Pri nas niso gradovi kakor po ostalem Slovenskem postavljeni po gričih, zdaj samo še nekako v okras, temveč so skriti med parke in drevje. Samo lendavski sloni na rebri, nekoliko eksponiran. Njegovi zadnji lastniki hodijo nekje po Madžarskem, po deželi grofovske svobode in slave. Posedajo morda po parlamentu in čakajo na povratek Habsburgovcev v Otonu. Ko sem se nekoč vozil sem od Pragerskega, so sedeli v istem vagonu gospodje iz Dravskega središča — in tam je mnogo čudovite gospode — tedaj je eden dejal, da je pri nas zato vse tako navzkriž, ker nimamo visoke gospode, to je grofov, knezov in baronov, ki bi nas zastopali v svetu. In ko so letos priredili v Lendavi Celjske grofe, so bili Madžari presenečeni.

da smo tudi Slovenci imeli visoke grofe, celo take, ki so posegali po ogrski kroni! — Naša domača, tiha zgodovina pa je vendarle prepolna njihovih krutosti nad nami, teh importirancev, ki nam jih je prinesla sužnost. Ne, grofje nam kljub vsej gospodovalnosti v tolikih stoletjih niso prešli v kri. Madžarski meščan si ne more predstavljati življenja brez velike gospode, brez lepih naslovov, brez gradov s parki. Za našega kmeta pa so ti gradovi samo kot spomin na nekaj, česar prav za prav še ni razmislil, pred čemer pa si je zdaj vendarle oddahnil. Redko najdeš koga, ki proslavlja tiste stare lepe čase, ko so grofovske kočije drdrale po cestah. Mlajši rod pa je posedel njihovo zemljo z zavestjo, da je bila nekoč njegova in da je nikdar ne da iz rok. Tudi zato jim ne prija misel na revizijo, zakaj, če pridejo spet Madžari, — bo treba zemljo vrniti. In tega nočejo slišati.

Tako samevajo ta prostrana poslopja, grajena v tujih slogih, s turni, z neštetimi okni, z mogočnimi portali, zagrajena z živimi mejami, nekoliko odmaknjena od glavnih cest. Včasih se jih gospodarji spominijo in pridejo pogledat v te hiše. Tako prihaja beltinska grofica, oblečena v črno obleko, kakor bi neprestano žalovala za nečim. Morda pa vendarle žaluje? Za zemljo, ki so ji jo razdelili? O — dovolj lepe zemlje je bilo po vsej ravnini, od Lipovec, dol do Hotize, najlepše zemlje, kar je premore ravnina. Zda kmetje spreminjajo njene travnike v rodovitna polja, zavažajo jarke in orjejo po njih, in kjer je potrebno, delajo prekope, da bi se vode lahko odtekale. Vse so prepregli z mejami, v te majhne kose njiv so zasadili svojo veliko lju-bezen, pohlepnost po zemlji, po delu.

Sicer pa bo ta zemlja dovolj drago plačana. Povrhu še ni vsa razdeljena, čakajo še lepi kosi njiv in vsi gozdovi. Le-te morajo seve prej izsekati. In Našička hiti z izvažanjem, kolikor le mogoče.

Prosenjakovci nalikujejo Kobilju, po oddaljenosti od sveta, po pokoju, ki tu vlada. Le med ljudmi, je nekoliko razlike: namesto katoličanov, so tudi protestantje, in ta podoba se poslej vleče ob vsej meji, po vsem gornjem, hribovitem Prekmurju, po nekdanjem komitatu: Vasmegye.

Tu ima svoj grad grofovska rodbina Mazenaurjev. Bili so menda peruanski državljani, vendar kot se zdi, na strani Rusije, ne pa Madžarske ali Avstrije in je starejši baje še vohunil za Rusijo in bil nekaj časa zaprt. S starejšim grofom Fricem sem imel opravka spomladi, ko smo kupili od njega les za hišo. Prišel je sam v Renklovce s kolesom, kjer nam je gostilničar ocvrl ribe; ko so prišli naši kmetje z vozmi so ga tapšali z dlanmi po ramenih, prigovarjajoč

mu, naj plača za vino; ko pa so izvedeli, da je to grof, in ni, da bi ga tako trepljali po plečih, so nekaj posmrkovali, rekoč: Kdo bi pa rekel, da je grof, saj je oblečen, kakor kmet. To je bilo res. Tudi, ko sem ga obiskal na domu, je bil takšen. Odhajal je z doma po opravkih in se ni dal preprositi, da bi nam razkazal grad. Naj poiščemo brata, je dejal in se odpeljal na kolesu. Gospodična, ki slušbuje v tem kraju, je zato poiskala mlajšega grofa in ga poprosila za uslugo. Kajti grofje iz nekake ljubosumnosti nočejo razkazovati svojih stvari in se je že zgodilo, da so se ob obisku — zaprli v svoje sobe.

Tih človek, petintridesetih let, nekoliko glembajevskega tipa, lepega profila, sinjih oči, pristriženih brkov, neobrit, nam je segel v roko in govoreč hitro, a tiho, dejal, da nam rad ustreže. Ozrl se je z naglico po meni, ki še nisem bil tu in vprašal, kakšne predavatelje imamo na univerzi.

„Govorite angleški?“

Pogledal sem ga. „Ne.“

„Francoski? — Tudi ne.“ „Nemški? — Da.“ „Madžarski? — Tudi.“ „Ruski? — Za silo.“

„Slovenskega ne znam dobro, se je opravičil, ker ni ljudi, da bi govoril z njimi. Bova pa govorila ruski. To mi je najljubše.“

Krenili smo proti gradu, ki je ves v drevju s prijetno senco, s klopni in mizami vmes; poti posute s kamenjem, a zdaj vse močno zanemarjene.

Grad je zidan v italijanskem slogu. Taka je bila tedaj navada. Popravila bi bil potreben, se je nasmehnil in zamahnil z roko. — Kaj ste me pogledali? Da sem tako oblečen? Bil je v resnici zelo vsakdanje oblečen, v ogoljeni obleki, s kapo na glavi. — Veste, moj oče je bil poslanik na raznih dvorih in je imel mnogo zvez. Mene je dal študirat v Berlin in Pariz. Tudi v Londonu sem bil. Napravil sem doktorat iz prava. Ampak, zdaj sadim smreke, deset oralov sem že zasadil. Pokazal bi vam, ako bi imeli čas in zanimalo bi vas. Štirideset oralov imava vsak z bratom, večinoma gozda. Nič drugega ne kaže, kakor delati. Nužno rabotat', se je nasmehnil. Iztegnil je svoje malce dolge roke in jih obrnil z dlanmi proti meni, kakor bi hotel pokazati žulje pod prsti.

Potem je pohitel skozi širok portal, po širokem stopnišču, obstal na hodniku, da sem se lahko privadil mraku, ki nas je obdal. Zakaj okna gledajo v gozd, ki je takoj na pobočju za gradom, in ne more svetloba skozi. Spokojen mrak povsod; s sten gledajo debele jelenje

glave s širokim rogovjem, glave nekih južnih živali, velik nagačen merjasec, na drugo stran visi staro orožje: helebarde, sulice, meči, stare puške-enocevke. Odprl je v svojo spalnico, z visoko posteljo, z dvema omarama knjig, odprl za trenotek ti omari, a ju takoj zaprl, kakor bi se bal, da bi posegel po njegovih knjigah. Nekaj starih slik, romantičnih odtiskov na steni, in že je zaprl sobo. Potlej nas je povedel v veliko sobo, nekdanjo sprejemnico. Težak vzduh, mrak, vse stene obložene s starim orožjem, čisto kakor muzej, najrazličnejše puške, samokresi, zastave, celo indijanske, slika nekega Indijanca.

„To je bil očetov osebni prijaetlj,“ je pojasnil. Vse štiri stene so obložene s temi starinami, lepo razvrščenimi, kakor v muzeju, tudi dolga miza in še dve manjši sta prav tako polni najrazličnejših stvari. — Samo njegov smehlaj nas spremlja, ko si ogledujemo.

„Vse to je nabral moj oče. On je ljubil takšne stvari.“ — In že je odprl v konferenčno sobo, zopet s podolgovato mizo in visokimi stoli. Tudi tu je vse kakor v muzeju, od kitajskih kipcev sedečega Budhe, do velikega svetega pisma, ki ga je papež podaril njegovemu očetu.

„Oče je bil tudi papežev legat. Omara kitajskega porcelana, neki zaboj, ki ga je oče privlekel iz Amerike, indijanski dar.“

In že zopet hiti, kakor bi se mu kam mudilo, kot da bi se hotel ogniti tem mračnim, zamolklim sobam, kjer se omet kruši s sten, kjer dehti po nečem neznanem. Govori o potovanjih, o svojih študijskih letih, pripoveduje o svojem očetu, ki je bil poslanik na treh dvorih in papežev legat. Pri vsem pa kot bi mislil samo na to, da ga zadržujemo od dela. Zopet se opravičuje, da je tako oblečen. Saj je pač delavnik. In ne kaže, da bi mogel imeti dovolj hlapcev in dekel, da bi vse opravili. Ne, potem ne bi mogel živeti.

Nužno rabotat'.

Stisnil nam je roke in že je odhitel. Zdelo se mi je, da je nekaj zagrenjenega v njem. Pet jezikov obvlada, ima juridični doktorat, oče je imel velike zveze, njega pa je čas prehitel, da bi mogel nadaljevati očetovo misijo in morda še dalje nabirati stare zanimivosti po svetu, po Kitaju, po Peruju in drugod. Samo eno ve: treba se je pokoriti zakonu življenja, delu.

Nužno rabotat'.

Dà. Nad vso našo zemljo leži ta zakon, in kdor se mu ni uklonil, je moral pobegniti. Samo ta beseda visi nad našimi vasmí, nad našimi ljudmi. Rabotat'. Samo ljudje dela imajo prostora v življenju.

(Nadaljevanje prih.)

Rapsodija nepoznane zemlje

Miško Kranjec

(Konec.)

Murska republika. Vsa zgodovina Prekmurja do predzadnjih let je bolj ali manj zavita in naposled ostane samo dejstvo, da so ljudje kljub dolgim stoletjem, navzlic vsemu pritisku ohranili svoj jezik, pa čeprav v znatno skrčenem številu. Toda spričo dejstva, da je bila komunikacija z ostalim slovanstvom minimalna, kulturni niveau nizek, kakor sicer v nobeni pokrajini in so tisti redki izjemni ljudje, ki so tu in tam izdali kako knjigo, bolj v utilitarnem smislu, kakor pa v zavesti neke posebne, pa čeprav majhne narodnosti, samo kot utrinki v vsej tisti temi, ko je madžarska oblast skušala kruto zatreti vsako sled druge narodnosti. Božjepravna avtokratičnost madžarsko-avstrijske monarhije se je zajedla globoko v ljudi, in še danes tli v starejših: Saj je bil Franc Jožef apostolski kralj! Ta božjepravna avtokratičnost je dajala kraljem svete Štefanove krone vso pravico, podrediti si tako majhen košček ljudi, kakor so bili Prekmurci. In kdorkoli bo prišel maziljen s tako pravnostjo in vladal našim ljudem, bo vedno našel razumevanje, tiho udano podrejanje, ki je že zdavnaj prešlo v kri. Kaj pa je narod?

Zato je velika zmeta govoriti o veliki navdušenosti Prekmurja za Jugoslavijo. Pridelitev Prekmurcev je bilo delo nekaterih posameznikov, ki so se znašli pred golim dejstvom, posameznikov, ki so še leto dni pred odločitvijo izdajali načrte o avtonomiji vsega Prekmurja pod okriljem nenošene krone svetega Štefana; saj je še 1919. leta vsa katoliška duhovščina odobrila načrt, kam se naj priključi Prekmurje in kako naj se upravlja.

Iz tega mraka in tegobnosti stoletij, ki sta ljudem vcepila v kri razumevanje in priznanje teokratičnosti avstroogrskih monarhov, v katerima je postal Franc Jožef — apostolski kralj in po svetosti in moči prvi za papežem, iz tega mraka se je po svetovni vojni osemnajstega leta življenje nenadoma sprostilo, ljudje so razbijali trgovine in gradove in sprejemali vero v človeško demokratičnost, v to, da so ljudje vendarle nekaj drugega, kot pa je mislila madžarska aristokracija, in tudi duhovščina. V prebujenje je prišel Tkalec, organist in učitelj v Čeransovcih, in nenadoma osnoval Mursko republiko, obsegajočo vse Prekmurje in drugega nič. To je bil pač sen, bolj avanturi podoben, ker čemu drugemu ni mogel biti v sistemu Evrope, ki je ohranila svoje stare stebre. Spustil se je v pogajanja na vse strani, smatrajoč diplomacijo za važnejšo kakor pa svojo maloštevilno armado. Pograbil je za to, za kar Slovenci nikdar ne bodo znali: da se majhen

narod ne more upirati z orožjem, niti ne braniti, temveč s pogajanjem na vse strani doseči, česar od ene nikdar ne bi. No — bil je pol leta kasneje poražen, kar je docela razumljivo. In je v kratki, tri dni trajajoči borbi proti Madžarom, pri pomanjkanju orožja, pokazal, kot bi bila njegova zamisel nekoliko večja od vsakdanje avanture. Sicer bi pa tudi brez tega moral oditi, ker je bilo Prekmurje medtem pripojeno Jugoslaviji.

Jugoslavija je v teh petnajstih upravnih letih v Prekmurju prinesla vendarle kljub nekaterim nepotrebnim razočaranjem toliko dobrega, pozitivnega, za ljudi koristnega, da pri vseh slovensko govorečih kmetih danes ni mogoče več govoriti o kakšnem navdušenju za kako drugo državo, najmanj pa za Madžarsko. In če se še kje kdo navdušuje zanj, je to zgolj iz nerazumevanja, iz nepoznanja prejšnjih let, iz trenutnih težav. In da ni prišla ta kriza tako zgodaj, bi Prekmurje bilo danes v najlepšem razvoju. Ker pa je to večinoma poljedelska dežela, pokrajina majhnih kmetov, ki so zvečine šele dobili zemljo po osemnajstem letu in se še niso dodobra usidrali, se kriza pozna tolikanj bolj. Zato pa bi bilo potrebno več razumevanja za to zemljo, in mislim, če bi državna uprava tu in tam zamižala na eno oko, bi danes kljub vsemu vladalo zadovoljstvo.

Podoba predvojnega in medvojnega Prekmurja se nikakor ne da primerjati z današnjo, to je treba priznati, ker se včasih nekoliko drugače — in neredko namenoma drugače govori.

Jugoslavija je prinesla nekoliko večjo gospodarsko sprostitev, zlasti pa je ugodno rešila vprašanje grofovske zemlje, kar je bilo mnogo. Vir denarja je bila sicer Amerika, toda to, da so ga doma lahko uporabili v gospodarstvu, je bila velika dobrina.

Široka demokratičnost slovenskega uradništva, nasproti stari aristokraciji je k temu razvoju mnogo pripomogla. V tem je bil tudi večji del vzrok za odpor Madžarske gospode nasproti slovenstvu. Seve — če bi bilo Prekmurje docela slovensko, to je — brez madžarskega življa, bi bil uspeh nedvomno boljši. A Madžari so nudili toliko odpora, da so kvarno vplivali celo na naše kmete, predvsem pa na protestante.

Kar ve slovenska javnost o Prekmurju kakor predvojnem, tako povojnem, je bore malo. In vendar bi bilo važno, potrebno, posvetiti tudi v to stran, ki jo sicer tako radi zanemarjamo. Poleg redkih izjem so se za Prekmurje doslej zanimali samo tisti ljudje, ki so bili nastavljeni sem v službovanje. A ti so prihajali brez priprave, nenaмерно, včasih celo z zaničevanjem v srcu zaradi oddaljenosti od Maribora ali od Ljubljane. Kajti za povprečnega slovenskega človeka je bila Slovenija samo: Kranjska, Primorska in kos Štajerja. Naposled

je to razumljivo. Vsa leta od oseminštiridesetega so navezane na svoje lastne borbe, bodisi z Dunajem, ali pa naposled na spore med njimi samimi, med liberalci in klerikalci. Slednji — in slovenska zgodovina zadnjih let je polna tega — so bili toli važni, da slovenski človek ni mogel obrniti svojega pogleda kam drugam. In tako poleg redkih izbrancev povprečen človek dozdej ni mogel pomisliti, da je svetovna vojna slovenskemu narodu priključila stotisoč ljudi. Da je ob izgubi cele Primorske in Koroške to naposled res malenkost, je sicer jasno. Toda kljub vsemu bi malo več zanimanja lahko posvetili tej, v nekih ozirih res zanemarjeni pokrajini. In človek ima neprestano občutje, da za vedno niti zdaj še ne računamo na ta kos krajine, ker sicer bi z vodilnega mesta polagali več pažnje na vse probleme, ki se tičejo Prekmurja. Med tem mora vse te probleme reševati peščica ljudi, ki so bili — in to povečini — proti svoji volji vrženi sem, v začetku celo kazensko. O tem si je danes lahko vsakdo na jasnem, da bo videl, kako malo važnosti polagamo na svoj živelj in kako še zdaj ne vemo, kaj bi prav za prav radi. Ta peščica uradništva je med tem morala preslišati včasih od vseh strani prav grenke besede, ne da bi imela za sabo kako razumevanje Ljubljane. Po večini je vodila borbo na svojo roko, s svojimi močmi, in kdor je delal v Lendavi ali v Soboti vsaj leto dni, je uvidel, kako težko je to delo, zlasti, če je prinesel s sabo kos idealizma. Po vrhu pa še to, da slovenski uradniki niso prihajali semkaj z istimi cilji, temveč so prinašali s sabo razklanost svojih ožjih pokrajin, razbitost svetovnega nazora, ozko, strankarsko uniformiranih ljudi: v sokole in orle. Tudi delo ni šlo v smeri: navezati ljudi tesneje na slovensko ozemlje, temveč nekako pridobivati ljudi za te smeri, ali pa v skrajnem slučaju za: Slovenca, Jutro, Slov. gospodarja in Domovino. Temu nasproti je stal Klekl z Novinami. In še močneje nasproti slovenskemu uradništvu so stali Madžari in židje. Slednji so se docela obrnili proti „slovenskemu nekulturnemu narodu“ in je prišlo tako daleč, da so hoteli rajši pod Hrvaško, samo ne pod Ljubljano.

Novine. Petnajst let po priključitvi Prekmurja k slovenskemu ozemlju Novine še vedno pišejo v narečju, poleg katerega so nekajkrat že dopustile slovenske odstavke. G. Klekl, lastnik in skoraj neprestani njihov urednik je sicer že nekajkrat napisal opravičila za dosledno pisavo narečja, vendar dajejo danes taka opravičila že misliti. Predvsem je tu njegov izmik, da starejši rod še ne razume docela slovenščine, drugi pa je malce naiven: da so mu svetovali jezikoslovci, naj narečje ohrani zavoljo zaklada in jezikovnih posebnosti, ki jih oni menda nabirajo iz lista. Prvo opravičilo je bilo pomembno prva leta po vojni, ko ljudje res niso bili vajeni slovenskega teksta. Danes

pa postaja to razvada, kajti rod izpod tridesetih let, ki tudi največ bere, obvlada posamič že književno slovenščino v govoru in pismu, dočim jo ves razume. Razume pa jo tudi rod do petdesetega leta in še starejši. Dokaz, da razume je tudi v tem, da v družine čedalje bolj prodira Slovenski gospodar, neredko tudi Slovenec in Jutro, pogosto Domovina, in da Slovenske večernice ljudje berejo z zanimanjem. Pri igratih, prirejenih v knjižnem jeziku, ni izmed preprostih ljudi nihče godrnjal proti temu, temveč z zadovoljstvom priznavajo, da zdaj vsaj lahko razumeš, če ti kaj povedo, ne kot za časa Madžarov. Vse to jasno kaže, da ljudje niso nikaka ovira — morda razen redkih izjem —, da bi se uporabljala knjižna slovenščina. Zakaj, ako razumejo Slovenca in Jutro, ki nikakor ne prinašata političnih novic za preprosti narod, temveč za meščana, je s tem tudi dokazano, da slovenski jezik ne bi škodoval niti razumevanju političnih sestavkov. Drugi vzrok, — namreč, da bi kdo študiral narečje iz te pisave, pa je zame nesmiseln, ker to ni več nikako narečje, temveč — bi dejal, in to z vso pravico — knjižni jezik Prekmurja, ne da bi ga kje docela takega govorili. Če hoče kdo študirati prekmursko narečje, bo že moral od vasi do vasi, zakaj povsod imajo svoje posebnosti, kakor je povsod navada z narečji.

Kje so tedaj vzroki in razlogi, da Novine pišejo v narečju?

Novine so last g. Klekla in večino let jih je sam urejeval, pisal pa brez dvoma večinoma sam vanje. Drugi, bolj sezonski uredniki so jim sicer skušali tu in tam vtisniti pečat svoje osebnosti, toda vedno se je v ozadju pojavila roka g. Klekla in zabrisala ta pečat in niti Novak, (prof. slov. v Ptujju) ni mogel izbrisati te njegove osebne note z njih.

Edina izjema, ko so bile Novine nekoliko drugačne, je kratka epizoda prekmurskih Tkalcčevih boljšeševikov, ki so seve tudi časopis prevzeli v svoje urejanje in poslali v svet številko z rdečim napisom: Proletarci združite se! Toda, ta epizoda je res tako majhna in v takem času izvršena, da o njej posebej govoriti ni vredno, ker so Novine imele tedaj zelo malo naročnikov. Sicer pa je v vseh številkah viden majhen odpor, osebna nota g. Klekla, prehajajoča prečesto v naivno ljubosumnost, ki je slovenskemu človeku docela nerazumljiva. Pred tremi leti se nam je ob splošnem dijaškem odporu posrečilo, da smo vsilili slovenska besedila vsaj v literarno pripovednih sestavkih. Danes pa ima g. Klekl povečini podporo prav od dijaške strani, zlasti od ponesrečene epizode lanskoletnega Časa. In če že nima v dijaštvu dovoljne podpore, jo ima pa od prekmurske inteligence, ki je študirala še na Madžarskem, ali tam sploh dovršila šole, pa tudi one, ki je dobila delno izobrazbo že za Jugoslavije; ta se je letos, po občinskih volitvah,

ki so se zanje iztekle nekoliko ugodneje, začela spet grupirati in to potihem, docela v nasprotju s slovenskim stremljenjem, in lanska božična številka *Novin* je začela dokazovati, ali se je vsaj prepričala, da je prekmurščina bližja srbohrvaščini kakor slovenščini, govoreč obenem o nekakem mostu prekmurščine med slovenščino in srbohrvaščino. Tudi sicer je domača inteligenca pri zadnjih volitvah pokazala veliko naklonjenost madžarskemu življu. In čeprav je šlo proti državni stranki, ki je zatrla klerikalizem, ostane za nas dejstvo, namreč da so zmagali Madžari, vendar nerazumljivo in bi utegnilo kdaj roditi za nas slabe posledice.

Govorili so, da imajo *Novine* neko domačnost, ki je sicer ni v časopisju. Vse to bi držalo, če se za to domačnostjo ne bi skrivalo nekaj drugega. To pa je prikrita hegemonija tistih ljudi, ki so v poslanico, natisnjeno devetnajstega leta, unesli svoje zahteve za primer morebitne priključitve Maržarski, odstavek o verskem nadzoru nad šolami in o nastavljanju uradnikov, ki naj bi bili njihovega svetovnega naziranja. Tako je tudi razumljiv odstavek v našem lanskoletnem Času, kjer so navedli imena sotrudnikov in napisali, da nismo tistega prepričanja, ki ga zahteva katoliška Mati Cerkev, z refrenom, ki je zelo pogost: „Molimo za nje.“ In tako je tudi s slovenskim uradništvom: to je res povečini svobodomiselnega svetovnega naziranja in samo od tod bi se dal razlagati odpor proti njim. Seveda je v obratni meri tudi slovensko uradništvo prav radi tega proti Kleklu.

Zdaj postane jasen tudi ves odpor proti Tkalcu leta devetnajstega. Saj je Tkalec, vodja prekmurskih boljševikov, nameraval isto, kakor duhovščina: avtonomno Prekmurje, podrejeno sicer bodisi Madžarski, bodisi Avstriji ali eventualno celo Jugoslaviji: popolno avtonomijo Prekmurja, s samostojnim ministrom, s samostojno upravo, ki bi nastavljala uradnike in brez dvoma tudi s svojim časopisjem, pisanim sicer v gajici, kar je unesla v načrt prekmurska duhovščina, vendar brez posebne omembe v kakšnem jeziku. Oboje: Tkalca in prekmursko duhovščino je prehitela vest, da je bilo Prekmurje v Parizu priključeno neposredno Jugoslaviji, in tista zmaga nad boljševiki in borba proti njim je nekaj tako malenkostnega, slučajnega, da je naivno, koliko se včasih o tem govori. Tu je bilo golo dejstvo priključitve, ki bi se prav tako lahko zgodilo v prid Madžarski, ali celo Avstriji. Dejstvo pa, namreč da Prekmurje ni postalo avtonomna pokrajina, z lastno upravo, nekaterih morda ni zadovoljilo in se doslej niso sprijaznili z njim, ker jim je odvzeto samovoljno nastavljanje uradništva. In prav v tem bi videl vzrok jezikovnega odpora proti knjižni slo-

venščini, seve skrbno prikritega z raznimi izgovori. Da pa se za nekaj bodo morali odločiti, je jasno; in da jim slovenščina ne bi bila ljubša kot kak drug jezik, ne bom rekel, vendar bi majhni zgodovinski dogodki lahko to spremenili.

Vsekakor: dokler ne bo s slovenske strani pri nas smotrnega, z veliko ambicioznostjo pričetega dela in zavesti, da tudi Slovenci imamo kulturo, toliko časa je odpor Madžarov in tudi domačinov škodljivo močan. Zanašati k nam kulturnobojne naivnosti, je velika pomota in je že zdaj rodila slabe posledice. Ljubljana si lahko dovoli kake spajalne izpade, prenese lahko še nešteto Vrazov in podobnih ljudi. Nam pa to škodi. Mi smo na meji in kot kmečki živelj, vsa stoletja zanemarjan in tudi v teh petnajstih letih ne dovolj negovan, še premalo odporni, da bi s svojo močjo zavrli razvoj. Vsak dan trčimo skupaj z madžarskim življem, ki ima čudovito zavest o neki homogenosti in ki je postal ne samo odporen, temveč tudi samozavesten. Mi naposled lahko postanemo klerikalci, lahko smo liberalci, toda to so stvari, ki so nam lahko v škodo, ne v korist. Pri nas je treba utrditi zavest, da smo Slovenci, da je Jugoslavija vendarle neko dejstvo, s katerim prav lahko živimo pod streho, kakor je višja stopnja od jugoslovanstva slovanstvo. Biti samo dober Slovan, ali Jugoslovan, je danes premalo. Imeti moramo neko bazo, na kateri bomo stali. In če bo slovensko uradništvo v Prekmurju utrdilo zavest, veliko samozavest, da tudi mi imamo svojo kulturo, kulturo, ki bi jo lahko drugi občudovali glede na to, da smo komaj milijonski narod, ne bo treba kolonizirati naše zemlje s tujimi priseljenci, med tem ko mora naš človek v tujino, ker doma nima kaj početi in ne more s čim plačati davkov.

Seve — naivno in brezuspešno pa bo vse to toliko časa, dokler ne bo dana možnost golega vsakdanjega življenja, to je porast gospodarstva. Kajti dejstvo, da naši mladi ljudje garajo v tujini zato, da lahko ostanejo sploh na tem, kar imajo, da lahko plačujejo davke in da ne propadajo, je dovolj kruto. To pa naposled že spada v gospodarski sistem vse zapadne Evrope, ki danes hudo davi našega kmeta.

Revizija. Prav s tem v zvezi lahko govorim o reviziji, ker se pri nas ta moderna 'panoga' politike vse preveč zanemarja; kajti pri tem ne bomo odločali mi, kakor nismo pri ničemer. Odločamo pa lahko v tem, da bodo naši ljudje pripravljeni tudi na take eventualnosti in da ne bo treba potlej agitirati z obljubami, kajti: preprosti narod je obljub že do grla sit! Ali je revizija za Prekmurje nevarna? Mislim tako: kaj bi se zgodilo, če bi prišlo do kakega samostojnega odločanja o usodi te zemlje?

Pri nas vlada prav za prav velika duhovna zmeda, tako glede jezika, kakor glede svetovnega nazora; tako je pač povsod na slovenskem; kajti pri nas je bilo vedno važno, kdo nosi zastavo in tlači druge. Na Madžarskem pa med tem zvonijo na vse pretege vstajenje reviziji; tam ve vsakdo, kaj bi rad, tam ljudem vcepljajo v kri serum revizije in s tem vstajenje „zatiranega“ madžarskega naroda. Mi pa se med tem prepiramo o stapljanju. Madžarska revizija v Lendavo močno odmeva, zakaj radio prinaša neprestano velike stvari o tem!

Naša naloga? Ne posili reševati Lendave, temveč utrditi slovensko govorečega kmeta v zavesti, da je nekaj drugega, kakor bi kdo hotel. Toda za to mu je treba nekaj nuditi, zakaj o tako velikem idealizmu, da bi se brez materialnih perspektiv za bodočnost kmet odločil za Jugoslavijo, to je: če bi vedel, da mu bo na Madžarskem bolje, in ga pri nas čakajo samo žrtve — torej, da bi se kljub temu odločil za nas, o tem močno dvomim. Še prav posebnega dela bo treba pri evangelikih. Ti so namreč vedno stali v nasprotju s katoličani in doslej so bili vedno za tisto stvar, proti kateri so se borili katoličani. Ta spor, ki je prešel s hierarhije v narod, je danes močan in vedno dobrodošel onim, ki bi radi na ta način kaj dosegli. Tudi s tem je treba računati.

Sad petnajstletnega dela in slovenskega duha, se je kljub vsemu globoko začrtal v Prekmurje, dasi ne tako, kakor bi se lahko, in kakor bi bilo želeti. Vse to zaradi premajhne smotrnosti, zaradi slovenske ozkosrčnosti, ki ni nikdar mogla razumeti večjih stvari in problemov, kakor sta liberalizem in klerikalizem.

Kljub temu bodi to majhno priznanje, pa čeprav ne od oficijalne prekmurske strani slovenskemu človeku, tistim redkim, ki so mimo malenkostnih borb v svojih ožjih pokrajinah znali prijeti za delo in šli po svoji poti, ne omahujoč ne na levo ne na desno. Dasi ni mnogo takih ljudi, jih vendar je nekaj, ki delajo z veliko zavestjo o odgovornosti pred bodočnostjo, bodisi pred našo ožjo — prekmursko, bodisi pred širšo — slovensko.

Mi želimo, da bi se v prihodnjih petnajstih letih to delo močno pomnožilo, da bi uspeh teh let bil vse vidnejši, delo vse smotrnejše... in če Lendava ni v bistvu naša, pa bodi ostalo Prekmurje.